

Cornelissen. — 2nd ed. — London : SAGE, 2008. — 280 p.

6. CSR and Reputation Management Best Practices [Electronic resource] / Reputation Institute. — Way of access : <https://www.reputationinstitute.com/Resources/Registered/PDF-Resources/CSR-and-Reputation-Management-Best-Practices.aspx>. — Дата звернення : 25.12.2016. — Назва з екрана.

7. Definition of CSR [Electronic resource] / Business Dictionary. — Way of access : <http://www.businessdictionary.com/definition/corporate-social-responsibility.html>. — Дата звернення : 20.12.2016. — Назва з екрана.

8. Green paper. Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility [Electronic resource] / Commission of the European Communities. — Way of access : europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-9_en.pdf. — Дата звернення : 23.12.2016. — Назва з екрана.

9. Rangan V. Kasturi. The truth about CSR [Electronic resource] / Rangan V. Kasturi, Lisa Chase, Sohail Karim // Harvard Business Review. — Jan.—Feb. — 2015. — Way of access : <https://hbr.org/2015/01/the-truth-about-csr>. — Дата звернення : 25.12.2016. — Назва з екрана.

10. 2016 CR Index Insights Report [Electronic resource] / Business in the community. — Way of access : http://www.bitc.org.uk/system/files/8022_cr_index_2016_hi_res.pdf. — Дата звернення : 25.12.2016). — Назва з екрана.

УДК 007:304:659.3+378+347.78+316.752

О. М. Рижко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Співвідношення понять «ідея» та «плагіат»

Рижко О. М. Співвідношення понять «ідея» та «плагіат». У статті проаналізовано співвідношення ідей і плагіату. Плагіат ми розуміємо, передусім, як явище соціально-комунікаційне і вважаємо агресивну експансію його в усі сфери життєдіяльності суспільства закономірним наслідком соціального розвитку, оскільки соціум уможлиблює певні норми комунікаційної діяльності. Розглянувши юридичний, морально-етичний і аксіологічний аспекти співвідношення означених понять, можемо акцентувати увагу на таких твердженнях: 1) закон і в Україні, і за кордоном охороняє не саму ідею, а форму її вираження; 2) існує суперечливість у розумінні кореляції означених концептів у науковому та професійних, зокрема масмедійному, середовищах; 3) про «плагіат ідей» можна вести мову не в царині юриспруденції, а в контексті академічної доброчесності, морально-етичних принципів творчих професійних спільнот, зокрема журналістської, плекання цінностей, спрямованих на формування гармонійної особистості та усунення деформацій інфопростору; 4) ідея та плагіат, на нашу думку, співвідносяться як творчість та анігіляція творчості – наукової, журналістської, літературної.

Ключові слова: *плагіат, ідея, «плагіат ідей», право на творчість, інтерпретація ідей.*

Рыжко Е. Н. Соотношение понятий «идея» и «плагиат». В статье проанализировано соотношение идей и плагиата. Плагиат мы понимаем, прежде всего, как явление социально-коммуникационное и считаем агрессивную экспансию его во все сферы жизнедеятельности общества закономерным следствием социального развития, поскольку социум устанавливает определенные нормы коммуникационной деятельности. Рассмотрев юридический, морально-этический и аксиологический аспекты соотношения обозначенных понятий, мы можем акцентировать внимание на следующих утверждениях: 1) закон и в Украине, и за рубежом охраняет не саму идею, а форму ее выражения; 2) существуют противоречия в понимании корреляции обозначенных концептов в научной и профессиональных, в частности массмедийной, средах; 3) о «плагиате идей» можно говорить не в области юриспруденции, а в контексте академической добродетели, морально-этических принципов творческих профессиональных сообществ, в том числе журналистского, формирования ценностей, направленных на развитие гармоничной личности и устранения деформаций информационного пространства; 4) идея и плагиат, по нашему мнению, соотносятся как творчество и аннигиляция творчества – научного, журналистского, литературного.

Ключевые слова: *плагиат, идея, «плагиат идей», право на творчество, интерпретация идей.*

Ryzhko O. The correlation of «idea» and «plagiarism» concepts. In the article the correlation of «idea» and «plagiarism» concepts is analyzed. Primarily we see the plagiarism phenomenon as a social and communicative one and consider its aggressive expansion into all spheres of society life as a logical consequence of social development. It is the society which makes certain norms of communication activities possible. At the same time we take into account that plagiarism has been studied primarily as a type of copyright violations, as well as an ethical violation and a manifestation of the destructive transformation of value priorities and the values themselves. Therefore, we strictly rely on the laws (Ukrainian and international) in the segment of copyright when

interpret plagiarism in a social and communicative context; works of Ukrainian and foreign lawyers who have examined the plagiarism issues and the possibility / impossibility of recognizing the ideas as protected objects and, therefore, the recognition of the «plagiarism of ideas» as a particular type; and empirical material collected by researchers regarding specific examples of plagiarism and released through the mass media, because they are: 1) a platform, on which the circum-plagiarism discourse develops; 2) direct participants of this discourse as fighters against plagiarism and as plagiarists (black copy-and-paste and plagiarism of materials about plagiarism).

Therefore, having considered juridical, moral and ethical, as well as axiological aspects of the correlation of «idea» and «plagiarism» concepts, we can focus on the following statements: 1) the law both in Ukraine and abroad protects not an idea itself, but a form of its expression; 2) there is a contradiction in the understanding of the abovementioned concepts correlation in scientific and professional environments, in particular in mass media; 3) we can talk about the «plagiarism of ideas» not in the field of law, but in the context of academic honesty, moral and ethical principles of creative professional communities, in particular in the journalistic one, in terms of fostering of values aimed at the developing of a harmonious personality and eliminating of the information space deformations; 4) in our opinion, idea and plagiarism correlate as a creation and an annihilation of a creation – of the scientific, journalistic, and literary one.

Keywords: *plagiarism, idea, «plagiarism of ideas», a right for creative work, interpretation of ideas.*

Явище плагіату ми розуміємо передусім як соціально-комунікаційне і вважаємо агресивну експансію його в усі сфери життєдіяльності суспільства закономірним наслідком соціального розвитку, оскільки соціум уможливує певні норми комунікаційної діяльності. Водночас ми беремо до уваги, що плагіат досліджений насамперед як одне з видів порушень авторського права, а також як етичне порушення і вияв деструктивної трансформації ціннісних орієнтацій і самих цінностей. Тому, інтерпретуючи плагіат у соціально-комунікаційному вимірі, ми все одно спираємося на законодавчу базу (вітчизняну та міжнародну) в сегменті авторського права; праці вітчизняних і закордонних юристів, які розглядали проблему плагіату, зокрема, можливість / неможливість віднесення ідей до охоронюваних об'єктів і, відповідно, визнання «плагіату ідей» як окремого виду; а також емпіричний матеріал, зібраний дослідниками щодо конкретних прикладів плагіату та оприлюднений через мас-медіа, оскільки самі ЗМК є: 1) платформою, на якій розгортається довколаплагіатний дискурс; 2) безпосередніми учасниками цього дискурсу як борці з плагіатом і як плагіатори (використання прикладних комунікаційних технологій плагіату – рерайт, сірий і чорний копипаст, мікс та ін. і плагіат матеріалів про плагіат).

Потреба ж розглянути співвідношення понять «ідея» та «плагіат» зумовлена кількома чинниками: 1) необхідністю якомога повно окреслити види, технології і прийоми плагіату, враховуючи різні підходи та критерії, якими послуговуються українські та зарубіжні науковці для визначення окреслених компонентів; 2) виникненням ситуацій у науковій, професійній (приміром, журналістика чи літературна творчість) або освітній

діяльності, коли з'являється потреба в диференціації тих чи інших дій, окреслення їх як плагіату або ж ні; 3) існуванням суперечливості в розумінні кореляції концептів «ідея» та «плагіат» у науковому, освітньому та професійних середовищах. Щодо останнього, то слід звернути увагу на таке. У п. 14 Порядку присудження наукових ступенів є формулювання: «У разі виявлення текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело дисертація знімається з розгляду незалежно від стадії проходження без права її повторного захисту» [18]. Тут не вживається термін «плагіат», але йдеться саме про нього. А от словосполучення «використання ідей» наявне як підстава для санкцій (зняття дисертації з розгляду), хоч українське законодавство однозначно засвідчує: ідеї авторським правом не охороняються, як це потверджує положення ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права»: «Правова охорона не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі» [17]. Або ж п. 3 ст. 433 Цивільного Кодексу України: «Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі» [26]. Тобто існує суперечність, яку потрібно проаналізувати. Ще одна суперечність виникає у процесі рецепції явища плагіату, зокрема в середовищі творчої молоді, передусім майбутніх журналістів. Так, коли ми проводили цільове опитування «Рецепція плагіату» в київських ВНЗ, а також однойменне експертне опитування, в якому взяли участь члени Науково-методичної комісії з журналістики та

інформації МОН і викладачі різних ВНЗ України, що працюють у галузі соціальних комунікацій (результати обох опитувань було оприлюднено в журналі «Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences» [19; 20]), то, попри те, що в анкеті для студентів було згадано наведене вище формулювання ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», окремі респонденти, однак, вели мову про плагіат ідей. Причому це стосувалось і студентів, і експертів. Наприклад: «Вважаю також плагіатом діяльність деяких копірайтерів, які вмילו викрадають теми, ідеї і на їхній базі створюють нові матеріали. На мою думку, викрадення теми матеріалу та ідеї – плагіат»; «Загалом до плагіату ставлюсь негативно. Але розумію, що у творчому середовищі таке явище як плагіат – неминуче. Це стосується ідей, форм вираження тощо». Як різновид плагіату називали «плагіат чужої ідеї», «повтор ідейної основи твору», «концептуальний плагіат»; а на питання «Як Ви ставитесь до плагіату?» дехто відповідав: «Не можу сказати, що негативно, бо до кожної вкраденої ідеї ми додаємо щось нове, яке починає існувати по-новому». Поява таких відповідей засвідчує недостатню поінформованість щодо суті та видів плагіату, з одного боку, а з іншого — нерозрізнення недобросовісного використання чужих ідей і права на переосмислення й інтерпретацію ідей як невід'ємного складника права на творчість, сплутування елементів змісту і форми тощо.

Співвідношенню концептів «ідея» та «плагіат» присвятили наукові розвідки К. Афанасьєва (побутування ідей у ЗМК загалом [1], у контексті створення й захисту телевізійних сценаріїв зокрема [3], у видавничій справі [2]); Т. Коваленко (аналізуючи види плагіату та відповідальність за вдавання до нього [9]); С. Корновенко та Г. Ульянова проаналізували погляди вітчизняних і зарубіжних науковців на проблему віднесення/невіднесення ідеї до охоронюваних об'єктів авторського права, акцентуючи увагу на існуванні діаметральних позицій щодо цього [11; 24]; В. Петренко розглянув «повтор ідейної основи твору» в контексті класифікації плагіату відповідно до форми його вчинення [14]; А. Штефан найбільш докладно, на наш погляд, розглянула співвідношення ідеї та форми вираження твору в контексті наукового плагіату, запропонувавши «авторську теорію щодо визначення складу юридично байдужих та охоронюваних елементів форми вираження

творів наукового характеру» [27:68]. Водночас ніхто з названих дослідників не розглядає плагіат (і, відповідно, «плагіат ідей») як явище, яке має соціально-комунікаційну природу.

Мета цієї статті – аналіз юридичного, морально-етичного, аксіологічного, соціально-комунікаційного аспектів співвідношення понять «ідея» та «плагіат», що дасть змогу з'ясувати, чи можна вести мову про «плагіат ідей» і за яких умов, виходячи з розуміння соціально-комунікаційної природи плагіату.

Матеріали й методи. Для досягнення поставленої мети було використано метод аналізу документів, зокрема опрацьовано: наукову літературу, що містить аналіз поняття й видів плагіату, розуміння ідеї наукового й художнього твору, їх співвідношення; а також тексти міжнародних угод і законів України та інших держав, що стосуються авторського права та суміжних прав; матеріали мас-медіа, у яких висвітлюється окреслена проблема, для з'ясування особливостей її представлення; описовий – для представлення даних; метод групування – для впорядкованого опису різнорідних об'єктів; компаративний – для аналізу поглядів на проблему українських і зарубіжних учених і юристів-практиків.

Г. Ульянова слушно підкреслює, що «питання визнання плагіатом привласнення чужої ідеї» є «найбільш дискусійним» [24:88]. Перш ніж перейти до конкретних позицій законодавців і науковців у цій дискусії, слід зупинитися на дефініції та сутнісних ознаках ідеї. У науці є багато визначень ідеї, але, оскільки нас цікавлять передусім творчі (художня і журналістська творчість), філософські та правові аспекти, то зупинимось на тих, що наведені нижче. Так, тлумачний словник першим із п'яти подає таке визначення: «Думка, загальне уявлення про предмет чи явище, що відбивають дійсність у свідомості людини та виражають її ставлення до навколишнього світу; форма пізнання, яка не тільки відображає предмет, а й спрямована на його перетворення» [22:353]. Філософський енциклопедичний словник представляє ідею як «форму осягнення дійсності в думці, яка включає усвідомлення мети і способи подальшого пізнання й перетворення світу. <...> Ідеї є дієвим чинником у створенні раніше не існуючих форм реальності, відіграють важливу синтезуючу й евристичну роль у науці і мистецтві» [25:236]. Ю. Ковалів у літературознавчій енциклопедії дає таку дефініцію: «Ідея – найвища форма пізнання й мислення, яка, відображаючи об'єкт,

спрямована на його перетворення. Вона має креативну мету, виконує евристичну функцію. Ідея зазвичай не сенсорна за своєю природою, містить ментальний зміст, що не обмежується процесом сприйняття» [12:403]. Словник «Інтелектуальна власність» тлумачить ідею як «найвищу форму пізнання й мислення, яка не тільки відображає об'єкт, а й спрямована на його перетворення; думка, загальне поняття про предмет чи явище» [8:105], і підкреслює, що «охорона авторських прав на ідеї не поширюється» [8:105]. Вичерпно ідею схарактеризував Г. Гегель [12:403], а в українській філософії вчення про ідеї плідно розвивав П. Юркевич [25:236–237].

Ідея – це найвища форма пізнання й мислення, спрямована на перетворення предмета / об'єкта / світу, створення нових / оригінальних / таких, що не існували раніше, форм реальності (із віртуальною реальністю включно, якщо виходити з особливостей трансформації сьогодення), характеризується креативністю – несенсорністю – ментальністю втілюваного змісту. Плагіат же (законодавча дефініція, представлена у ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», – це «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [17]) інспірується перверсивним мисленням; спрямований не на створення нових форм реальності / віртуальності, а на множення / тиражування симулякрів, порожніх копій; руйнування / деградацію особистості; деструктивну трансформацію цінностей; розмивання ментального ядра. Тому можна стверджувати, що ідея та плагіат співвідносяться як творчість та анігіляція творчості. І поки конкретна ідея не втратить своєї «несенсорності», тобто не буде втілена в цілісній, оригінальній, деталізованій формі, ми не зможемо вести мову про плагіат ідей навіть у переносному значенні. Розглянемо співвідношення концептів «ідея» та «плагіат» докладніше.

Якщо розглядати можливість плагіату ідей із юридичної точки зору, то слід зазначити, що 1) «концептуальні засади авторського права побудовані на вільному обігу ідей та неможливості встановлення монополії на них» [27:72] і 2) в науковому та професійному середовищах існують протилежні підходи до визнання/невизнання суто ідей об'єктами авторського права.

Щодо першого, то і законодавство окремих країн, і міжнародні угоди, які стосуються

інтелектуальної власності, однозначно засвідчують, що ідеї авторським правом не охороняються. Щодо другого, то науковці висловлюють протилежні думки або ж намагаються обґрунтувати одразу обидва бачення.

Так, фахівець із авторського права О. Штефан, підкреслюючи, з одного боку, абсурдність «звинувачення у плагіаті науковців щодо "плагіату ідей, теорій, принципів, методів, процедур, процесів, систем, способів, концепцій, відкриттів" з єдиної причини – наведені об'єкти не належать до охоронюваних об'єктів авторського права» [28:18], з іншого, слушно зауважує: «якщо розповсюдити охорону на вище наведені не охоронювані об'єкти, суспільство може зайти у глухий кут – науки не буде, оскільки ідеї, теорії, принципи і т.п. не зможуть отримати свого подальшого розвитку» [28:19].

Автор посібника з авторського права для журналістів і видавців К. Афанасьєва, підкреслюючи важливість категорій форми та змісту твору для його правової охорони, підкреслює: «Зміст будь-якого твору завжди відображений у певній формі, через яку він подається. І якщо змістові елементи (ідея, сюжет, художні образи) у творах різних авторів можуть повторюватися, то форми, в яких вони подаються, завжди будуть оригінальними. Саме тому використання ідей, сюжету та художнього образу в новій формі не є порушенням авторського права» [1:56]. Цієї ж думки дотримується дослідниця А. Штефан: «Авторське право абсолютно справедливо поширює правову охорону не на загальний задум, не на концепцію як певну основу твору, а на ті результати, які одержав автор, йдучи шляхом від ідеї до остаточного відображення її у творі. Тому коли ми говоримо про плагіат, ним завжди є використання не самої по собі ідеї, а її конкретного втілення у формі вираження конкретного твору» [27:73]. Дослідниця Т. Коваленко додає: «<...> власне ідеї не охороняються авторським правом, і в тому, що в іншому творі розкривається така сама ідея іншого автора, немає нічого нечесного. Щоб уникнути плагіату, необхідно виражати цю ідею власним, унікальним, оригінальним стилем» [9:36]. Схожу думку висловлює згадувана вище К. Афанасьєва, міркуючи про парафрази як вид похідних творів: «<...> взята за основу сюжетна канва чи ідея не обов'язково порушують права авторів оригінальних творів» [2:22]. Наприклад, історія Дон Жуана – «чоловіка, створеного жінками,

чоловіка, якого люблять і відвойовують одна в одної жінки і на якого всі інші чоловіки будуть завжди дивитись із заздрісним презирством або із заздрістю, гідною презирства» [13:41] – була безліч разів інтерпретована в поезії, прозі та драмі багатьма славетними, відомими та менш знаними письменниками від моменту появи у творі іспанського драматурга Тірсо де Моліна «Севільський звабник, або Кам'яний гість» (1630) аж до сьогодення. З-поміж авторів – Ж.-Б. Мольєр, Е.-Т.-А. Гофман, В. А. Моцарт, Дж. Байрон, Леся Українка, О. Пушкін, М. Фріш, А. Мачадо, С. де Мадаріага, Х. де Еспронседа, Х. Соррілья, Г.-А. Беккер, М. де Унамуну, Р. де Маесту, Р. дель Вальє-Інклан, Ф.-Г. Лорка, Х.-Р. Мурубе, К. Бальмонт та ін. – і кожен представив оригінальний твір, попри те, що використав мандрівний сюжет.

Польський юрист-практик у галузі творчості й електронної комерції В. Вавжак (Wojciech Wawrzak), розглядаючи ситуації, коли потрібно прийняти рішення, було допущено плагіат чи ні (проаналізовано п'ять позицій: використання чужої ідеї; паралельна творчість; використання подібних засобів вираження, приміром, стилістичних прийомів чи тропів; створення продовження відомого твору; недозволений передрук – тут, зокрема, йдеться про білий копіпаст / републікацію), зазначає: «Сама ідея, задум, на думку законодавця, це надто мало, щоб очікувати надання охорони. Ідея мусить бути вербалізована, набути певної форми, тобто постати у формі конкретного твору – книжки, статті, фільму, музичного твору і т. п. Поки так не станеться – використання чужої ідеї не буде плагіатом» [32].

Французький юрист, політик і науковець Р. Дюма (Roland Dumas), аналізуючи авторське право Франції, наводить протилежні погляди щодо можливості охоронюваності ідей Р. Саватьєра (René Savatier) й А. Дебуа (Henry Desbois) супроти спроб Р. Ліндона (Raymond Lindon) «змусити визнати авторсько-правову охорону ідей, особливо тоді, коли вони були надані третім особам з метою їхньої реалізації» [5:31–32]; а також сам підкреслює, що «запровадження охорони [ідей. – О. Р.] паралізувало б людську думку. Закон же оберігає саме форму вираження ідеї, а не саму ідею» [5:31]. Слід також додати, що і В. Вавжак, і Р. Дюма підкреслюють, що ідею можна захистити опосередковано через подання позову про недобросовісну конкуренцію. Зрештою, на цьому наголошують усі юристи.

Науковець і юрист С. Корновенко, аналізуючи погляди українських і зарубіжних дослідників щодо можливості охоронюваності авторським правом ідей, зазначає, що «обґрунтовано заговорили про необхідність надання ідеї статусу об'єкта права інтелектуальної власності» [11:57] такі вчені, як С. Белиловський, Н. Макагонова, М. Малєйна. Як форму плагіату розглядає ідеї дослідник В. Петренко, виділяючи, зокрема, «повтор ідейної основи твору – фабули, яка складає його цінність. <...> Дана форма плагіату являється найважчою і найсуперечливішою оскільки у такому випадку надзвичайно складно довести факт копіювання» [14:129-130].

Обидві позиції – і «за», і «проти» – обґрунтовує Г. Ульянова. Дослідниця, зокрема, розглядає ідею як «особливий вид інформації, яка вирізняється творчою складовою, на підставі якої з'являється новий об'єкт, який залежить від об'єктивної форми вираження і без об'єктивізації не зможе отримати правову охорону» [24:95]. Але, на наш погляд, навіть людину можна розглядати як «особливий вид інформації», що «вирізняється творчою складовою», враховуючи наявність ДНК, що забезпечує зберігання і передачу унікальної генетичної інформації.

Далі вчена стверджує: «Привласнення ідеї, зовнішня форма вираження якої несуттєво видозмінюється зі збереженням сутнісного змісту, може бути визнано плагіатом, який вчиняється у завуальованій формі» [24:96]. Тобто, інакше, тут йдеться про несуттєву зміну зовнішньої форми вираження ідеї, що означає, що ця ідея (її суть) уже об'єктивована, виражена у формі закінченого твору. Тоді тут потрібно вести мову не про завуальований «плагіат ідей», а про, приміром, такий вид плагіату, як Find-Replace («Changing key words and phrases but retaining the essential content of the source»), при якому зберігається основний зміст джерела зі зміною ключових слів і фраз [29], або про рерайт.

Потім дослідниця наводить цілком резонний контраргумент: «<...> обмежити право на ідею авторською монополією – це фактично обмежити право мільйонів на творчість. Попри те, що ідея може бути «старою як світ», завдяки технічному прогресу вона може отримати «нове життя», стати підґрунтям для розробки нових об'єктів, процесів тощо» [24:96]. І врешті-решт пропонує «складовою права на свободу творчості визнати право на інтерпретацію ідеї, сутність якого

полягає у визнанні правомірним використання ідеї з метою її творчої переробки, удосконаленням форми її вираження, внаслідок чого з'являється новий охороноздатний об'єкт права інтелектуальної власності» [24:96]. Але, на наш погляд, таке право реалізується через існування похідних творів, що є «творчою переробкою іншого існуючого твору, без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка [приміром, парафраз. – О. Р.] твору) чи його творчим перекладом на іншу мову» [17]. Гарний приклад інтерпретації чужої ідеї наводить згаданий вище Р. Дюма. Йдеться про переробку, яку здійснила відома французька письменниця Франсуаза Саган. Вона написала роман «Сплячий пес» (в інших перекладах – «Лежачий пес», 1970), у якому використала ідею, запозичену з новели Жана Угрона «Стара жінка». У передмові до роману вона висловила вдячність Ж. Угрону, визнавши, що запозичила з його новели «фактичну ситуацію, на основі якої завдяки своїй уяві збудувала історію, повністю відмінну від тієї, що розповів Угрон» [5:133]. Проте останній подав судовий позов. Суд першої інстанції визнав роман письменниці «незаконним відтворенням за співучасті видавця» [5:133] і, крім іншого, заборонив його продаж. Однак апеляційний суд, порівнявши твори, вказав, що письменниця написала істинно художній твір, оригінальний і глибокий, у якому вибудувала складні стосунки між персонажами; а обидва автори зобразили зовсім несхожих людей, тож перемога залишилася за Ф. Саган [5:134].

Треба зазначити, що про плагіат ідей більше говорять закордонні дослідники. Наприклад, С. Грін (Stuart P. Green), міркуючи про смисл (сене) плагіату, говорить про плагіат «письмових, усних, візуальних або музичних ідей» [31:174]. Покликаючись на інтернет-словник Міріам Вебстер (Merriam-Webster online dictionary), сайт plagiarism.org класифікує як плагіат такі дії: 1) вкрасти та видати за власні ідеї та слова іншого; 2) використати чужі матеріали без посилання на джерело; 3) здійснити літературну крадіжку; 4) представити як нові й оригінальні ідеї чи продукти, взяті з існуючого джерела [33]. Як бачимо, дві з чотирьох названих дій містять згадку про плагіат ідей. Дослідниця А. Алі (Asim M. El Tahir Ali) також вносить «плагіат ідей» у класифікацію, виділяючи п'ять категорій: 1) плагіат за принципом «копіпаст» (від англ. Copy&Paste, букв. «скопіювати та

вставити»); 2) плагіат зі зміною слів; 3) плагіат стилю; 4) плагіат метафор; 5) плагіат ідеї [30:162].

Можна наводити ще багато різних поглядів, та все ж, на нашу думку, у юридичному розумінні про «плагіат ідей» вести мову не слід. Ми погоджуємось із висновком цитованої раніше А. Штефан: «Плагіатом є використання не ідеї як такої, а того способу, як вона втілена у конкретному творі, у формі його вираження» [27:76]; що, з одного боку, відповідає сучасній правовій доктрині, а з іншого, не обмежує реалізацію права на творчість. Проте, є й інші аспекти, у яких можна і потрібно говорити про «крадіжку (плагіат) ідей» Це, передусім, морально-етичний і аксіологічний аспекти. Так, наприклад, болгарський дослідник І. Загорчев, розглядаючи етичні принципи підготовки наукових публікацій, акцентує увагу на тому, що плагіат у значенні «привласнення текстів чи ідей іншої людини й видавання їх за свої» [6] є складником своєрідної тріади «неетичної поведінки» – фальшування, фабрикування, плагіат.

Плагіат як «привласнення чужих думок і творів» визнається передусім *етичним* порушенням і в процесі підготовки журналістських текстів, загалом у контексті журналістської творчості. Так, у п. 7 «Кодексу професійної етики українського журналіста» читаємо: «Привласнення чужих думок і творів, матеріалів частково чи повністю (плагіат) суперечить професійній етиці журналіста, є підставою для осуду його з боку колег і оцінюється ними як ганебний вчинок» [10]. П. 14 «Етичного кодексу українського журналіста» засвідчує ціннісну максиму: «Плагіат несумісний із званням журналіста» [10]. А «Декларація принципів поведінки журналістів» стверджує, що «журналіст має розцінювати як серйозні порушення: плагіат; зловмисне введення в оману; наклеп, злослів'я, дифамацію, безпідставні звинувачення; отримання хабара у будь-якій формі, враховуючи публікацію чи приховування інформації» [10].

По суті ми можемо говорити про «плагіат ідей» у контексті порушень етики та академічної доброчесності, а також викривлення ціннісних орієнтацій. Між іншим, дефініція плагіату, вміщена на сайті Міжнародного центру академічної доброчесності (International Center for Academic Integrity), звучить як «використання чужої роботи чи ідеї, видаючи їх за власні» [34].

Тобто ми можемо вести мову про «плагіат

ідей» лише в морально-етичній та аксіологічній площинах, тому, на наш погляд, внесення Г. Ульяновою поняття «плагіат ідей» в узагальнювальну класифікацію плагіату, запропоновану нею в дисертації («Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату») за критерієм об'єкта посягання (вчена виділила «плагіат ідеї (оскільки ідея не підлягає охороні як об'єкт авторського права, не визнається правопорушенням) та плагіат об'єкта права інтелектуальної власності (передбачає привласнення всього об'єкта або його охороноздатної частини)» [24:370–371]) не зовсім коректне, навіть за умови акцентування уваги на тому, що ідея не охороняється авторським правом.

У площині *соціальних комунікацій* ідеї розглядають, по-перше, у загальнонауковому аспекті (як і в будь-якій іншій галузі) як «сукупність ідей, висловлюваних конкретною групою людей» [21:16], тобто як визначені ідеології, що обґрунтовують певні поняття і явища, значення і претензії на значення, «надають сенс прагненням і діяльності» [21:16]. Приміром, дослідниця Л. Городенко в «Теорії мережевої комунікації» в підрозділі «Ідеї мережевого суспільства в мережевій комунікації» аналізує ідеї М. Маклюєна, Д. Белла, Д. Тапскотта, М. Кастельса, П. Бурдье й Ж. Делеза, Д. Іванова й Г. Камаралі [4:97-104]. По-друге, ідеї розглядають як джерело і засіб інспірації дискурсу. Наприклад, згадувана вище Л. Городенко зазначає: «Обмін ідеями в МК [мережевій комунікації. – О. Р.] є складним дуальним процесом, в якому не завжди ідея має смислове навантаження, а їхня генерація часто носить схоластичний характер. Проте саме обмін ідеями породжує дискусію й пошук істини, а також спонукає індивідів об'єднуватися у спільноти, в яких спільність ідей і позицій є базовою умовою організації віртуального осередку» [4:106]. На наш погляд, розуміння ідеї як засобу інспірації дискурсу, зокрема конструктивного, зближує це розуміння з тлумаченням ідеї в наратології, відповідно до якого ідея – це «причина, чому наратив розповідається, суть, до якої він прямує (В. Лабов). Суть наративу вказується чи пропонується сукупністю оцінних властивостей, які показують, чому наратовані ситуації й події варті наратування» [23:47]. Приклад (навіть два) використання ідеї як засобу інспірації дискурсу можемо навести із власного досвіду. Медіафілософ і прихильник парадоксального мислення Б. Потятиник у

монографії «Медіа: ключі до розуміння» (відступ «Свобода як спокуса»), зіставляючи світ дітей і дорослих, висловлює таке твердження: «Ми живемо в нудному й одновимірному світі. Все, у тому числі любов, іноді тривіальне як стара прокисла капуста, від якої зводить щелепи» [16:117]. На нашу думку, це твердження просто-таки вимагає розгорненої інтерпретації, саме тому ми внесли його як тему (із зазначенням автора висловлювання) в перелік обов'язкових есе для вивчення дисципліни «Сучасні українські ЗМІ в ціннісному вимірі», який розробили для студентів 4-го курсу спеціальності «Журналістика» (викладається в Навчально-науковому інституті міжнародних відносин НАУ, м. Київ; половина тем курсу охоплює проблематику плагіату). Студенти залюбки обирають саме цю тему й захоплено дискутують під час обговорень есе. Б. Потятиник розробив також авторську теорію «Семіоцентризм: ноосфера як небезпека» [16:187–217], яку ми вважаємо цікавою і продуктивною, тому на етапі підготовки монографії неодноразово обговорювали її з дослідником. Частина нашого листування автор вмістив як додаток у згадану монографію («3 листів: спроба "бунту"» [16:268–280]). Цей текст, по суті, виконаний у співавторстві, хоч документальних угод щодо його публікації ми не уклали. Існує лише усна домовленість, і кожен із нас планує розвивати ідеї, висловлені в цьому уривку: Б. Потятиник – у новій монографії; автор цих рядків – у художньому тексті (в романі). Тобто кожен із авторів апелюватиме до вже озвучених ідей, але запропонує різні форми їх утілення, які постануть як нові об'єкти авторського права. Тож про плагіат тут не йтиметься. На нашу думку, можна стверджувати, що ці приклади ілюструють концепцію добросовісного використання (fair use), яка існує й успішно використовується в авторському праві США, переважно у справах про апропріацію. Твір вважається таким, що використаний добросовісно, якщо його використовують «з метою критики, коментування, для випуску новин, викладання чи наукових досліджень» [15]. Коли вирішується питання, чи є той чи інший випадок добросовісним використанням, ураховують такі критерії: 1) чи використовується твір із некомерційною метою; 2) кількість використаних творів; 3) ринкова ціна твору [15]. Крім того, як підкреслює юрист О. Зайцева, щодо, зокрема, апропріації, то в США основне – це

встановлення «є робота похідною (derivative) чи перетвореною (transformative). У першому випадку є всі шанси, що твір буде визнано плагіатом, а в другому – апропріацією» [7]. Принагідно зазначимо, що йдеться про встановлення наявності оригінальної нової ідеї у новоствореному творі, а це завжди складно, коли йдеться про мистецтво. Також потрібно додати, що в українському законодавстві поняття «добросовісне використання» не існує. Натомість, якщо виходити зі змісту окресленого поняття, то він по суті виражений у ст. 21–23 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Йдеться про використання/відтворення твору чи його фрагмента: 1) цитат для критики, полеміки, наукової чи інформаційної мети (ст. 21, п. 1); 2) літературних і художніх творів як ілюстрацій (ст. 21, п. 2); 3) бібліотеками за запитом фізичних осіб для освіти, навчання, дослідження за умови несистемності (спорадичності) таких дій (ст. 22, п. 1, підпункти а, б); вільне відтворення для навчання (ст. 23) [17].

І, повертаючись безпосередньо до ідей, зазначимо, що, по-третє, йдеться про конкретні ідеї, успішна реалізація яких забезпечує прибуток, як, приміром, ідеї успішних телепроектів. Згадувана вище К. Афанасьєва підкреслює особливості реалізації таких ідей: «Оскільки охороні авторським правом підлягають не ідеї телепрограм, а конкретні передачі, сполучення образів, кадрів, фраз, тому цією можливістю успішно користуються телеканали. Запозичуючи в конкурентів вдалі ідеї телевізійних проектів, вони абсолютно легально реалізують їх на своєму каналі» [1:57]. Проте, цілком зрозуміло, що така практика викликає заперечення і навіть судові позови. Одним із найвідоміших кейсів у цій площині є справа «Ревізор» проти «Інспектора Фреймут».

Загалом же зазначимо таке: на нашу думку, «плагіат ідей», як і «перенасичення тексту цитатами», належить до особливої групи прийомів у текстотворенні, передусім науковому, що балансує на хисткій межі поміж плагіатом і не-плагіатом. Початково ми виділили їх у розряд із робочою назвою «особливі» тексти. Їхня особливість

проявляється в тому, що де-юре вони не є плагіатом, але де-факто містять ознаки етичних проступків і аксіологічних перверсій, а суб'єкти, що практикують їх, виявляють ознаки девіантної поведінки. Тому виокремлення їх у окремий сегмент цілком слушне. Проте залишалася проблема дефініції, тож ми неодноразово обговорювали означену проблему з колегами. Врешті дослідниця О. Ромах (канд. наук із соц. комунікацій) запропонувала термінологічне словосполучення «тексти з ознаками девіацій», яке, на нашу думку, найбільш відповідає суті текстів, охоплених заданим сегментом. Тож у подальшому ми будемо користуватися саме цією терміносполукою.

Висновки. Розглянувши юридичний, морально-етичний, аксіологічний і соціально-комунікаційний аспекти співвідношення понять «ідея» та «плагіат», можемо акцентувати увагу на таких твердженнях: 1) закон і в Україні, і за кордоном охороняє не саму ідею, а форму її вираження; 2) існує суперечливість у розумінні кореляції означених концептів у науковому та професійних, зокрема мас-медійному, середовищах; 3) про «плагіат ідей» можна вести мову не в царині юриспруденції, оскільки своєрідна «монополізація» ідей призведе до застою у творчій сфері, її стагнації і, зрештою, до масових порушень; оскільки жодна заборона творчого самовияву окремого індивіда чи цілої спільноти (від громади до нації) успіхом не завершувалась; а в контексті академічної доброчесності, морально-етичних принципів творчих професійних спільнот, зокрема журналістської, плекання цінностей, спрямованих на формування гармонійної особистості та усунення деформацій інфопростору; 4) ідея та плагіат, на нашу думку, співвідносяться як творчість та анігіляція творчості – наукової, журналістської, літературної; 5) «плагіат ідей» потрібно розглядати в окремому сегменті парадигми сплагіачених текстів, які ми будемо окреслювати як «тексти з ознаками девіацій» (терміносполука О. Ромах). У подальшому варто здійснити компаративний аналіз прийомів «плагіату ідей» у наукових текстах.

Література

1. Афанасьєва К. О. Авторське право : практ. посіб. / К. О. Афанасьєва. — К. : Атіка, 2006. — 224 с.
2. Афанасьєва К. Авторське право на похідні твори у видавничій діяльності / Катерина Афанасьєва // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2011. — № 4. — С. 21—28.

3. Афанасьєва К. Правовідносини зі сценаристами в аудіовізуальному бізнесі / К. Афанасьєва // Інтелектуальна власність. — 2007. — № 3. — С. 78—82.
4. Городенко Л. Теорія мережевої комунікації : монографія / за заг. наук. ред. В. Ф. Іванова. — К. : Академія Української Преси, Центр Вільної Преси, 2012. — 387 с.
5. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции / Ролан Дюма / пер. с фр. — 2-е изд. — М. : Междунар. отношения, 1993. — 384 с.
6. Загорчев И. Етика на научната публикация (на примера на природо-математическите науки) [Електронний ресурс] / Иван Загорчев // Списание на Българската академия на науките. — 2001. — Кн. 4—6. — С. 57—63. — Режим доступу : <http://www.geology.bas.bg/sethics/etika3.pdf>. — Дата перегляду : 23.03.2017. — Назва з екрана.
7. Зайцева О. Плагиат чи апроприація у візуальному світі: тонка межа [Електронний ресурс] / Олена Зайцева // Юрист&Закон. — 2015. — № 30. — 13.08.2015. — Режим доступу : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA008269. — Дата перегляду : 10.04.2017. — Назва з екрана.
8. Інтелектуальна власність : словник-довідник / за заг. ред. О. Д. Святоцького. — У 2-х т. — К. : Ін Юре, 2000. — Т. 1. Авторське право і суміжні права / за заг. ред. О. Д. Святоцького, В. С. Дроб'язка ; уклад. В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко. — 356 с.
9. Коваленко Т. Плагиат: види та відповідальність / Т. Коваленко // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2014. — № 4. — С. 35—40.
10. Кодекс професійної етики українського журналіста. Етичний кодекс українського журналіста. Декларація принципів поведінки журналістів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://old.nsj.org/tabmenu/kodeks_etiki. — Дата перегляду : 23.03.2017. — Назва з екрана.
11. Корновенко С. Ідея як об'єкт захисту права інтелектуальної власності: pro and contra / Сергій Корновенко // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2012. — № 3. — С. 55—58.
12. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : Академія, 2007. — Т. 1. — 608 с.
13. Мачадо А. Дон Жуан / Антонио Мачадо // Севильський обольститель: Дон Жуан в испанской литературе / пер. с исп. В. Андреева, В. Багно, К. Корконосенко и др. — СПб. : Азбука-классика, 2009. — 352 с.
14. Петренко В. С. Поняття та види плагиату / В. С. Петренко // Часопис цивілістики. — 2013. — № 14. — С. 128—131.
15. Підодвірна Ю. Добросовісне використання чужого контенту [Електронний ресурс] / Юлія Підодвірна. — Режим доступу : <http://www.legalitgroup.com/copyright-article>. — Дата перегляду : 10.04.2017. — Назва з екрана.
16. Потятиник Б. В. Інтернет-журналістика : навч. посіб. / Борис Володимирович Потятиник. — Львів : ПАІС, 2010. — 246 с.
17. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page2>. — Дата перегляду : 11.08.2016. — Назва з екрана.
18. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF/paran39#n39>. — Дата перегляду : 09.04.2017. — Назва з екрана.
19. Рижко О. М. Особливості сприйняття плагиату в середовищі студентської молоді / Рижко О. М. // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. — IV (15). — I. : 90. — 2016. — P. 27—31.
20. Рижко О. М. Рецепція плагиату — експертне опитування / Рижко О. М. // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. — IV (16). — I. : 95. — 2016. — P. 74—78.
21. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура : вступний курс / Джон Сторі ; пер. з англ. С. Савченка. — Б. м. : Акта, 2005. — 357 с.
22. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. Дубічинського. — Х. : ШКОЛА, 2006. — 1008 с.
23. Ткачук О. М. Наратологічний словник / Олександр Ткачук. — Тернопіль : Астон, 2002. — 173 с.
24. Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної

власності від плагіату : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук [Електронний ресурс] / Ульянова Галина Олексіївна. — Одеса, 2015. — Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2749/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%93.%D0%9E..pdf?sequence=5&isAllowed=y>. — Дата перегляду : 30.03.2017 р. — Назва з екрана.

25. Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В. І. Шинкарук. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.

26. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/t030435.html. — Дата перегляду : 07.04.2017. — Назва з екрана.

27. Штефан А. Науковий плагіат: співвідношення використання ідеї та форми вираження твору / Анна Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2016. — № 4. — С. 68—79.

28. Штефан О. Плагіат: поняття, ознаки, відповідальність / Олена Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2011. — № 6. — С. 17—25.

29. 10 Types of Plagiarism [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://go.turnitin.com/posters/plagiarism-spectrum>. — Дата перегляду : 23.03.2017. — Назва з екрана.

30. Ali A. M. El T. Overview and Comparison of Plagiarism Detection Tools [Електронний ресурс] / A. M. El T. Ali, H. M. D. Abdulla, V. Snasel // CEUR Workshop Proceedings. — 2011. — Vol. 706. — P. 161—172. — Режим доступу : <http://ceur-ws.org/Vol-706/poster22.pdf>.

31. Green S. Plagiarism, Norms, and the Limits of Theft Law: Some Observations on the Use of Criminal Sanctions in Enforcing Intellectual Property Rights / Stuart P. Green // Hastings Law Journal. — 2002. — Vol. 54. — P. 167—242.

32. Wawrzak W. 5 sytuacji, które błędnie utożsamiasz z plagiatem [Електронний ресурс] / Wojciech Wawrzak. — Режим доступу : <https://prakreacja.pl/5-sytuacji-plagiat/>. — Дата перегляду : 01.04.2017. — Назва з екрана.

33. What is plagiarism? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.plagiarism.org/plagiarism-101/what-is-plagiarism>. — Дата перегляду : 31.03.2017. — Назва з екрана.

34. Why Integrity? International Center for Academic Integrity [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.academicintegrity.org/icaai/integrity-1.php>. — Дата перегляду : 31.03.2017. — Назва з екрана.

УДК 007:304:001

В. К. Фоменко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Українформ: на шляху від об'єкта до суб'єкта світового новинного простору

Фоменко В. К. Українформ: на шляху від об'єкта до суб'єкта світового новинного простору. У статті досліджено, як національне інформаційне агентство України з перших днів свого існування прагнуло до самостійного постачання новин світовим медіа, але імперська система СРСР блокувала таку діяльність. Автор вважає, що відносини ТАРС та РАТАУ (Українформ) повністю відповідали нерівноцінному обміну інформацією між Reuters, Gavas і Wolf та ЗМІ колоніальних країн. Такий дискримінаційний обмін був визначений угодою World News Ring. Також використовувався багатоступінчастий контроль інформації агентства, відомий як gatekeeping theory. Вперше значні зусилля для самостійного виходу агентства на світовий ринок новин були вжиті у 2005 році при Президенті Вікторі Ющенкові. Після Революції Гідності Українформу вдалося суттєво змінити ситуацію. Агентство тепер активно інформує світову спільноту про життя незалежної України.

Ключові слова: *інформаційні агентства, Українформ, концепція «Північ-Південь», система контролерів та шлюзів, мережа власкорів, іномовлення.*